Kronikenn 98

AVEL HON LENNEGEZH O C'HWEZHAÑ (33)

1926 : emgav daou brederour, daou emsaver disklêriet ar c'hoariva brezhoneg. Tangi ha Roparz hep na vefe bet an disterañ darempred kenentreze c'hoazh, a gav din bepred, nemet dre baper lizher e vefe. Daou gomper, hep goût dezhe, en hed an hengoun hag an neventi diouzh un tu, en hed o selloù pizh war dazont al lennegezh, hon lennegezh. Gwalarniñ hag adwalarniñ, ha memes en despet d'an den. N'eo ket gwir Tangi ? N'eo ket gwir Roparz ?

« Ne fell ket din lavarout petra e tle bezañ ur pezh mat. Kaer am befe klask, ne vefen ket gouest da ober. Pezhioù-c'hoari mat a zo, ha pezhioù-c'hoari fall. Netra ken. Ha da sevel ur pezh mat e ranker bezañ donezonet-dreist, pe neuze bezañ lennet, ha gwelet, ha studiet pezhioù mat, ken na zeuer da heugiñ rak kement a zo fall hag izelbriz. » eme hon Roparz.

Divarc'het hon Roparz pa rank komz eus c'hoariva, ar c'hoariva en oberenn Gwalarn. Divarc'het ? N'eo ket ken sur : kentoc'h klask goût petore stumm e c'hallfe bezañ ar c'hoariva nevez. Ya, petore stumm a ranke bezañ… Pelloc'h e lavar :

« 1. Da ginkladur a-dreñv, ur stign, glas-wenn, ma c'hallo kemer pep liv a vo skignet warnañ ar c'hleuzeurioù. Ha netra ouzhpenn. Ur gambr hoc'h eus ezhomm ? Degasit un daol ha div gador war al leur-c'hoari. Ur sal en ur palez ? Degasit peder skaoñ. Ur straed, ur c'hoad, ar mor, an aod, ul lanneg, kribenn ur menez ? Na zegasit netra. Ho stign a vo kement-se. Deoc'h da reiñ dezhañ gant gwerennoù livet al liv a zere gwellañ.
2. Gallout a c'hellit ivez ober gant meur a stign : unan glas, unan ruz, unan melen. Darn anezho a vo ispilhet a-dreñv, darn all a-raok. Hag e c'hellint bezañ savet ha gouzizet diouzh ret. N'hoc'h eus ket ezhomm evit pep arvest eus ar c'hoarilec'h en e bezh. A-wechoù ez eo mat c'hoari war ar rakleur nemetken. Dre sevel ha gouzizañ ar stign, e c'hellot tremen eus an eil arvest d'egile buan-meurbet, hep an ehanoù-arvest, kasaus d'an arvesterien.
3. Mar fell deoc'h, koustet a gousto, kaout taolennoù livet, arabat deoc'h ankounac'haat ez eo graet ar c'hinkladur da ginklañ, ha n'eo ket da zrevezañ traoù ar bed. Un dachennad livet e du, evel ma lavar Yeats, hag a-us, un dachennad alaouret, a c'hell skeudenniñ an douar hag an oabl. E-lec'h tresañ ur wezenn, tresit an drolinenn hepken. Pezhioù zo, anzav a ran, a ranker c'hoari dirak ur gweledva gwirion. Hogen pezhioù all a zo, a ranker c'hoari dirak gweledva un hunvre. »

Bloaz a-raok, e lâre diwar-benn ar pezh « Ar c'houmoul a dec'h » « Clouds break », troet gantañ diwar saozneg A. O. Roberts : « Studi un ene, ene ur vaouez paour, bet kablus gwezhall, setu testenn ar pezh-c'hoari : arvarioù, glac'har, morc'hed, en diwezh peoc'h ar spered tizhet dre ar garantez. Sellit penaos eo deut ar skrivagner a-benn da lakaat, berr-ha-berr, istor ur vuhez, en un doare a ra dimp advevañ ar vuhez-se. An emziviz etre ar wreg hag an droukspered n'eo e gwirionez nemet emziviz ar wreg ganti hec'h-unan, pa mar karer, gant he c'houstiañs ; un dro-vicher gozh - implijet meur a wezh ; dibaor a wezh,avat, gant hevelep ampartiz. »
Evel ma skriv Goulc'han diwar-benn ar pezh *Lina*, hon Goulc'han na vo morse meulet a-walc'h evit al labour diziouerus graet war-dro ar c'hoariva, en hon amzer : « Pouezañ a ra [hon Roparz] war ar fromoù, an trivliadennoù, ar goulaouiñ, an trouzioù diavaez, al liv, ar sioulder, an enkrez… »
Ur pezh hag a verk don soñjoù hon Roparz war ar c'hoariva, ar c'hoari e-unan. Mestroniañ ur mor a drivliadennoù. *Lina* zo un doare melezour da bezh A. O Roberts, met ivez d'ar pezh all troet diwar oberenn Synge gant Youenn Drezen, *War varc'h d'ar mor*. Kembreiz, Iwerzhoniz, skouerioù feal evit Gwalarniz, evit bed Gwalarn….

Hag ar pal eta ? Ar pal, met piv welloc'h evit hon Tangi evit displegañ petra 'oa arzh ar c'hoariva da vezañ. Da ober petra. Ur c'hoariva pedagogel, ur c'hoariva da gelenn an dud, tud ar yezh dre o yezh just a-walc'h. Ha ne oa ket un darn eus programm dispac'hel Gwalarn ivez ?

« Ar c'hoariva-se zo diaz kement ober yezhel evel benveg uhelañ a vountinaat hag a gelenn, dre m'eo al levr n'hon eus poan ebet e lenn pe ar gentel n'hon eus ket da skuizhañ ouzh he deskiñ, ar *C'hoariva Breton an Dazont-se*, a oa ret dimp kaout, e oamp o klask, e oa deoc'h e lakaat en e ziazezoù. Ya, ar c'hoariva-se e oa ret deoc'h e ziazezañ… »

Ledañ skiant ha pedagogiezh gant ur c'hoariva izegour (« minimalist » mard eo welloc'h ganeoc'h) … War-du ur « c'hoariva paour » evel ma vo lakaet da vennozh gant Jerzy Grotowski, kalz war-lerc'h. Ar c'hinklañ, marteze, met pal ar pezhioù zo en lec'h all.
Arz ar c'hoariva, un arz keflusket gant an efedusted, gant ar blijadur, met ivez gant ar sell war an amzer dazont : pedagogiezh an hunvreoù.

En gwirionez n'emañ ket pell skouer an Iwerzhonad William Butler Yeats dirak daoulagad hon Roparz. Savet en devoa hennezh, asambles gant tud all, evel Lady Gregory, ul lec'h hag a chom mitologel en dez a hiziv : an « Abbey Theatre », « C'hoariva an Abati ». En 1903 e oamp, en Dulenn. Pell e oa hon Gwalarn diouzh luskell e gavell c'hoazh.
Iwerzhoniz zo a stourme kalet, lod dre tan an armoù ha lod all dre entan al lennegezh. En Breizh e oamp c'hoazh gant sistem ar yev, ur yev lakaet da redi evit d'an dud da vont pelloc'h gant bennozh an urzhaz politikel. Silvidigezh ebet er-maez. Ne oa tan ebet dindan kaoter hon lennegezh evit c'hoazh. Met ar skouer-se, moarvat, a zihuno spered ha kalon hon Roparz. Spered ha kalon hon Tangi, ar memes tra…

Ur Roberts kembreat en devoa toullet e blas en buhez hon Roparz, ur Roperzh all, Iwerzhonad hennezh, a doullo ur plas all goude. *Roperzh Emmet*, ur pezh a-bouez en oberenn hon Roparz. Ur pezh embannet a-c'haoliad entre Gwalarn hag Al Liamm. Ur ral eo ar skridoù o heuliañ tonkad o aozerien. Un tonkad diaes, evel m'eo tem ar pezh e-unan.
Ne soñj ket din e vefe ur skrid ken tost da galon ha da spered Roparz evel ar pezh-se. Un doare melezour skedus d'e varzhoneg hir, *Pirc'hirin ar Mor*. Un doare kan ha diskan entreze, un doare heklev degemerus ha degemeradus c'hoantaet.
« Pa gemero va bro he lec'h e-touez broioù digabestr ar bed, neuze, ha neuze hepken e fell din kaout ur skrid-bez. », eme Roperzh.
Hag hon Roparz, salokras, ne oa ket ar Roperzh-se. Kan ha diskan. Aet Roparz pa oa en e di en Dulenn ha douaret en Sant-Varzhin en Brest. Resisaat e walarn korfel. Kompaz kig hon lennegezh. Derc'hel an tan war elum dindan kaoter hon hunvreoù, hon drivliadennoù, hon fromoù, hon c'hoarzhoù hag hon goanag en amzer dazont. Roberts, Roperzh, Roparz…

Herve Bihan

Levrlennadur

Roparz Hemon, Arz ar c'hoariva, Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh, Al Liamm, 1972, pp. 179-187. [embannet da gentañ war Gwalarn, Goañv 1926, niv. 8, pp. 102-103]
Roparz Hemon, C'hoariva, div levrenn, Al Liamm, 1979.
Tanguy Malmanche, Introduction, in La Vie de Salaün qu'ils nommèrent Le Fou suivie du conte de l'Ame qui a faim, Librairie académique Perrin et Cie, 1926, pp. I-LXIV.
William Butler Yeats, Collected Poems, Macmillan, 1950.
Jerzy Grotowski, Vers un théâtre pauvre, L'Âge d'Homme, 1983.
Goulc'han Kervella, C'hoariva Roparz Hemon, Al Liamm, Niv. 324, C'hwevrer 2001, pp. 65-75.
Herve Bihan, Eus Roperzh Emmet da Roparz Hemon, in Francis Favereau (Emb.), Ar c'hoariva brezhoneg a-gozh hag a-nevez, Klask, Levrenn 8, 2003, pp. 95-104.